

ТРАКИЙСКАТА ГРОБНИЦА В СВЕЩАРИ: ВРАТАТА КЪМ ПОДЗЕМНОТО ЦАРСТВО

Тук, в затытеното сърце на Североизточна България, сред гъстите делиормански гори от клен, габър и липа, по каньона на река Крапинец, който вие скални венци край шосето, е бил центъра на цивилизацията на тракийското племе гети. Тук, на платото Камен рид, е било кръговото светилище на слънчевия им бог, тук, в сенчестата долина под платото, е бил единствения карстов извор в цялата безводна околност (и светилището, посветено на този извор), тук огромните скални блокове още носят следи от улеите за кръвта на жертвени животни и хора (гетите са правели човешки жертвоприношения), тук е била столицата им Хелис, в която владетелят Дромихет е довел пленения Лизимах – наместника на Александър Македонски по тези земи.

От тях са останали могилиците. Техните зелени, правилни конуси къдрят равнината до хоризонта. Някои са високи, добре постригани и напети, други са посплескани и обрасли с дръвчета; облаците се спускат ниско и напомнят, че на това място земята и небето са в мистична симетрия – погледнати отгоре, могилиците образуват огледални отражения на разни съзвездия като Орион и Голямо куче; това не се вижда от равнината, но пък витае усещането за подредба в наглед случайно разпръснатите хълмчета.

Царската гробница (предполага се, че това е гробницата на самия Дромихет) се намира в основата на голяма могила, известна като Гинина могила. Там е било лозето на някоя си баба Гина, която и не подозирала, че под нейното баирче е вечното жилище на знатен тракийски цар; има нещо трогателно в тази интимност между селско лозе и царска гробница, нещо забавно в кръвосмешението на профанно съвремие и свещено безвремие – свързани с един дебел пласт пръст, който хем е изхранвал лозите на баба Гина, хем е обгръщал с траурен мрак спящите кариатиди в гробницата.

След като са били извадени насила от дълбокия си сън през 1982 година, кариатидите с цялата гробница са минали под егидата на Юнеско. Помпозна алея води към бляскав трапецовиден портал в основата на могилата. Вратата е плъзгаща се; отваря се с кадифено съскане и се затваря зад гърба ти по същия начин; озоваваш се в сумрачен бетонен бункер, в който е капсулирана гробницата; тя още не се вижда, но вече усещаш подличката паника, че ще останеш зазидан в тая тъма, я токът ще спре по погрешка, я механизмът на вратата ще откаже и - хоп! – навеки запечатан в подземното царство на Хадес.

Впрочем за плъзгащи врати ще стане дума по-сетне, защото, оказва се, това също било специалитет на гетите.

Тъмният коридор на бункера извива змиевидно покрай закачени по стените фотоси; на един от тях е зяпнала в изумление забрадена старица – това всъщност е баба Гина. Следва още един завой и пред погледа се разкрива гробницата. Осветена от прожектори, тя сияе мистично в сумрака на пещерообразно

разширение. Може да се обиколи от всички страни; изградена е от големи, грижливо одялани блокове, свързани без спойка; на пипане тези блокове имат деликатна набразденост, която от разстояние гали приятно окото с усещане за грапавост, за завихреност на текстурата. Входът на гробницата е коронован от фриз с волски глави, чиито рога са свързани с гирлянди. Към него е воден коридор (дромос), от който сега са останали полусрутени стени; предполагам, че в оригиналния си вид дромосът е представлявал тунел.

Гробницата е съчленена от три сводести гробни камери; техните сводове са различно големи и са разположени асиметрично - най-отпред е този на предверието, до него е по-малкия свод на камерата за конете на владетеля, а зад тях, в полумрака, се извисява големия свод на централната камера. Когато застанеш пред гробницата, виждаш входа с волските глави в края на срутения гробищен коридор, зад него мъждее предверието, а оттатък предверието се вижда централната камера с една кариатида в дъното.

Тази централна камера е сърцевината на гробницата. Тя е квадратна, с висок свод. Тук е каменното ложе на владетеля, а до него – по-малко ложе за съпругата му. Кости и накити не са намерени, което говори, че гробницата вече е била обезчестявана в древността. Цялата камера е опасана с мраморни женски фигури, които поддържат с разтворените си ръце широк фриз, а над фриза, в люнетата под свода, е нарисувана сцената на хероизирането на владетеля: той е на кон, пред него е богинята-майка с венче в ръка, зад нея – елегантна процесия от жени с дарове. Композицията напомня стила на гръцката ваза, но подробности трудно се различават, защото рисунката е нависоко и е поизбеляла.

Оптическият център на гробницата обаче са кариатидите.

Те гледат отгоре и малко надменно с ококорените си очи. Не са първи красавици, имат бузести, отпуснати лица и безволеви брадички. Къдравите им коси са били боядисани в червенокафяво, подобно на пантофите и коланите им; сега от боята са останали само следи. Полите на кариатидите са като обърната чашка на цвете; венчелистчетата на тази чашка са изваяни с такава ювелирност, че дават основание да се говори за жени-растения. Изобщо богатите дипли на хитоните им напомнят завихрената текстура на каменните блокове, от които е съградена гробницата. Тези жени-цветя носят на главите си ниски капители, а вдигнатите им под прав ъгъл ръце поддържат тежкия фриз. Ръцете на кариатидите са „слабото” място в дизайна, те са ужасно груби и масивни и завършват с нещо като двурога вилица – това засилва усещането за нещо не съвсем човешко и направо злоещо в тях.

Несъмнено е артистичното влияние на съседна Гърция. Гробницата в Свещари е изидана в края на 4-ти/ началото на 3-ти век преди новата ера, тоест около един век след най-известната антична сграда с кариатиди – Ерехтейона на атинския Акропол. Идеята на неговото портико с кариатидите не е съвсем ясна, но според някакви древни свидетелства, подземен проход под Ерехтейона уж воден към гроба на Кекроп – митичния основател на Атина, човекът-змия; оттам и предположението, че кариатидите били пазителки на Кекроповия гроб. В такъв случай наличието на кариатиди в свещарската гробница е повече от красноречиво,

обаче каква естетическа пропаст дели тракийските кариатиди от техните елински посестрими!

‘Атинянките’ са миловидни девойки с чувствена грация, коляното е отпуснато и създава вълнообразно движение, а за отчупените им ръце се знае, че са придържали хитоните (запазени са техни здрави копия във вила Адриана край Рим). Това са скулптори изцяло в традицията на зрялата класика – уверени, излъчващи олимпийско спокойствие, озарени от аполонова светлина.

Свещарските кариатиди са културна заемка, обаче успешно ‘потракийчена’, направо казано – варваризирана. За разлика от античната гръцка култура, която е откровено антропоцентрична, тоест мярка за всичко е човека и човешкото тяло, тракийската култура спада към по-архаичните, предантропоцентрични култури, в чиито изображения преобладават растителни и зверинни елементи; дори да присъстват хора, те са стилизирани. Така става и със свещарските кариатиди – тези груби варварки от мрамор, с ръце като дървесни стволоче и с поли като разцъфтяла лалета. Тук не мога да подмина следната ирония: ерехтейонските кариатиди са били замислени да се къпят в светлина, а в момента най-запазената от тях (задигната от лорд Елджин) е в сенчестата зала на британския музей, докато свещарските кариатиди, предназначени да тънат в сумрака на гробницата, сега се потят по неволя в огъня на прожекторите.

Толкова за кариатиди, сега да се върнем на въпроса с плъзгащите се врати.

Херодот ни е оставил няколко любопитни истории за религията на гетите. Като всички траки, и те са вярвали в безсмъртието на душата, но специално при гетите, тази вяра е била стопроцентова, безрезервна. На входа на отвъдния свят ги очаквал върховния им бог Залмоксис; гетите често искали от бога си съвсем светски неща и изпращали за ‘посланик’ един набучен на копията им нещастник – още едно доказателство, че вярата им в безсмъртието не е била абстрактна и символична, ами конкретна до варварство. Гръцките колонизатори в Тракия разказвали на Херодот, че уж някакъв забогатял бивш роб успешно се представял за самия Залмоксис и проповядвал неговата философия за безсмъртието като от време навреме се спотаявал в специално подземно скривалище, от което излизал периодично и така давал доказателство за безсмъртието си – разбира се, никой не подозирал за земното убежище на ‘бога’. На тази история доскоро се гледало като на гръцко злословие по адрес на туземците – тоест, като малко вероятна – до разкриването на няколко гробници в Свещари, далеч по-скромни от царската, но пък снабдени с плъзгащи се врати от вид, който не се среща на Балканите. Жлебове на вратите били излъскани от честа употреба, което навело на мисълта, че Херодотовата история може и да не е съвсем скалъпена. Дори връзката между тези два факта да е съвсем умозрителна, едно е видно: за гетите смъртта не е била просто смърт, а врата към безсмъртието, и тяхната твърда вяра в това е давала храна за пикантерии на скептици като гръцките информатори на Херодот.

Тази вяра струи и от царската гробница в Свещари. Тя е сгъстила въздуха в гробната камера, наелектризиран от вторачените погледи на кариатидите. Човек копнее да остане насаме в сърцевината на камерата, да се потопи в атмосферата ѝ, но червеното възженце на вратата го спира: дотук. Нататък е само за тракийски царе и траколози.

